

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ: МЕХАНІЗМ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ

Проблемам побудови санкцій за вчинення злочинів у науці кримінального права приділялася певна увага [1–7]. Але на сьогоднішній день, на жаль, теорією кримінального права не вироблено чітких правил побудови санкцій, а запропоновані окремими дослідниками математичні методи і методи експертних оцінок є недостатньо розробленими і поки що не сприймаються законодавцем. Звертає на себе увагу, що навіть у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Механізм побудови кримінально-правових санкцій», захищеної в 1991 р. у Московському державному університеті, її автор – А.П.Козлов, оцінює свою роботу лише як спробу намітити контури стирання «білих плям». Такими «білими плямами», на думку цього науковця, є проблеми формування санкцій: як вони будуються, чи існують будь-які правила, критерії їх створення, які межі санкцій, яке співвідношення видів і розмірів покарання в них та ін. [3, с.1, 2]. Такий стан розробки вказаної наукової проблеми негативно відбивається на кримінальному законодавстві взагалі й законодавстві, яке передбачає відповідальність за злочини проти державних фінансів зокрема.

Використовуючи діалектичний метод пізнання, у межах цього дослідження питання побудови санкцій за злочини проти державних фінансів будуть розглядатися через аналіз більш загальних питань – побудови санкцій статей у кримінальному законодавстві. За допомогою методу системно-структурного аналізу поставлене питання вирішуватиметься не лише шляхом дослідження санкцій окремих статей КК, а й систем кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за злочини проти державних фінансів та Особливої частини кримінального права в цілому.

У теорії кримінального права не піддається сумніву положення, що санкція, передбачена законодавцем за вчинення злочину, повинна відбивати рівень його суспільної небезпечності. Оскільки ж характер суспільної небезпечності визначається значущістю суспільних відносин, які є об'єктом злочину, то цілком природно, що формування санкцій за вчинення злочинів проти державних фінансів повинно відповідати значущості вказаного родового об'єкта у суспільстві. Але у науці кримінального права звертається увага на те, що при створенні системи родових об'єктів законодавець тісно не ув'язує з нею систему санкцій, тобто тяжкість охорони в цілому не відповідає значущості відносин [2, с.12, 13; 1, с.61]. На жаль, межі дослідження не дозволяють здійснити детальний аналіз проблем формування санкцій у статтях КК залежно від родових об'єктів. Щодо санкцій за злочини проти державних фінансів, то ми вважаємо цілком обґрунтованим рішення законодавця щодо віднесення переважної більшості цих злочинів до злочинів невеликої або середньої тяжкості, оскільки державні фінанси, хоча і являють собою життєво необхідні для життя суспільства і держави відносини, але належать не до абсолютних, а до так званих відносних цінностей, а шкода, що їм заподіюється, як правило, може бути усунена. Таке рішення

свідчить і про справедливість санкцій за злочини проти державних фінансів, яка може бути лише тоді, коли відповідає тяжкості окресленого у статті діяння, а також погоджена з санкціями за вчинення інших, близьких за видом і характером злочинів [4, с.313; 1, с.32].

Отже, на нашу думку, санкції за вчинення злочинів проти державних фінансів в цілому сформовані у відповідності до значущості суспільних відносин, які становлять їх об'єкт. Разом із тим, вважаємо, що в окремих санкціях за ці злочини мають місце певні порушення вже вироблених теорією кримінального права правил їх побудови. Так, не завжди законодавець при формулюванні альтернативних санкцій додержується правил поступовості переходу від менш тяжкого до більш тяжкого виду покарання. Серед злочинів проти державних фінансів така невідповідність має місце при формулюванні санкцій ч.2 ст.204, ч.2 ст.210 КК та ч.2 ст.216 КК – ці санкції є альтернативними, але поряд з покараннями, що є більш м'якими, ніж позбавлення волі, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк відповідно від двох або від трьох років. У санкції ж ч.1 ст.208 КК поряд із покараннями у вигляді штрафу або виправних робіт передбачене обмеження волі на строк від двох років. Таке становище можна пояснити лише недоліками законодавчої техніки, які повинні бути усунені шляхом пом'якшення відповідно покарань у вигляді позбавлення волі та обмеження волі шляхом відмови від встановлення їх мінімальної межі у вказаних санкціях статей Особливої частини КК.

В окремих випадках при здійсненні диференціації кримінальної відповідальності шляхом встановлення кваліфікованих складів злочинів має місце таке становище, коли максимальне покарання за частиною першою або другою статті КК є більшим, ніж мінімальне відповідно за частиною другою або третьою. Це дає можливість суду призначити за злочин, вчинений за наявності кваліфікуючих ознак, менш суворе покарання, ніж за злочин, де такі ознаки відсутні. За таких умов певною мірою нівелюється диференціація кримінальної відповідальності, знижується цілісність системи покарань. Зараз у науці кримінального права обгрунтовано, що конструювання санкцій у статтях, які мають частини, повинно відповідати правилу: мінімальний рівень санкції частини статті, яка посилює покарання, не повинен заходити за максимальну межу покарання, що встановлене за менш небезпечне діяння [1, с.36–44; 5, с.14, 15; 4, с.323–329]. Це правило ми вважаємо цілком переконливим, а тому його слід додержуватися при формулюванні санкцій за вчинення злочинів проти державних фінансів.

Інше теоретичне положення, вироблене наукою кримінального права щодо побудови санкцій у кваліфікованих складах злочинів – це поступовість введення нових видів покарання. Так, Т.О.Леснієвські-Костарева звертає увагу на те, що кваліфікований злочин відрізняється від простого за типовим ступенем суспільної небезпеки, характер же останньої – однаковий для обох злочинів. Тому суттєві, різкі «скачки» сходінками покарань, як правило, необгрунтовані [4, с.238, 329]. Погоджуючись із наведеним висновком, ми вважаємо, що за ступенем тяжкості різниця між основним та кваліфікованим або кваліфікованим та особливо кваліфікованим злочином повинна бути не більш, ніж на одну позицію. Зважаючи на це, видається недостат-

ньо обґрунтованим різке підвищення покарання у ч.3 ст.212 КК, де порівняно зі злочином, передбаченим ч.2 цієї статті, здійснено скачок від злочину невеликої тяжкості до тяжкого злочину, а також у ч.2 ст.233 КК, де такий скачок відбувся порівняно з ч.1 цієї статті від злочину середньої тяжкості до особливо тяжкого злочину. Передбачені у вказаних складах злочинів особливо кваліфікуючих (кваліфікуючі) ознаки не впливають на характер суспільної небезпеки діянь, а лише підвищують їх ступінь. Все це дає підстави для висновку про необхідність зниження санкцій ч.3 ст.212 КК та ч.2 ст.233 КК.

Аналіз санкцій злочинів проти державних фінансів показує, що вплив на розмір покарання однакових кваліфікуючих ознак суттєво відрізняється. Так, за наявності кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» максимальний розмір покарання за злочини проти державних фінансів підвищується шляхом введення в альтернативну санкцію обмеження волі на строк до п'яти років (ч.2 ст.212 КК), а також шляхом нерівномірного підвищення максимального терміну позбавлення волі. Зокрема, у двох випадках цей термін підвищується на 3 роки позбавлення волі (ч.2 ст.199 та ч.2 ст.207 КК), у трьох – на 5 років (ч.2 ст.201, ч.2 ст.208 та ч.2 ст.216 КК), в одному – на 7 років (ч.2 ст.233 КК) і ще в одному – на 8 років (ч.2 ст.210 КК). Викликає подив, чому, на думку законодавця, ступінь суспільної небезпечності вчинених за попередньою змовою групою осіб незаконної приватизації державного, комунального майна (ч.2 ст.233) та порушення законодавства про бюджетну систему України (ч.2 ст.210 КК) підвищується настільки суттєво, що є підставою для збільшення максимального покарання порівняно з передбаченим у основному складі відповідно на 7 та 8 років позбавлення волі.

Подібна ситуація спостерігається і при встановленні законодавцем покарання за вчинення злочинів проти державних фінансів повторно. У більшості випадків покарання за наявності цієї кваліфікуючої ознаки підвищується на 3–5 років позбавлення волі, при вчиненні ж повторно видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ч.2 ст.211 КК) таке підвищення відбувається на 6 років позбавлення волі, а порушення законодавства про бюджетну систему України (ч.2 ст.210 КК) – на 8 років позбавлення волі.

Кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака вчинення злочину особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, в двох випадках підвищує максимальне покарання на 5 років позбавлення волі (ч.2 ст.201 та ч.2 ст.204 КК), а за наявності цієї ознаки при вчиненні ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ч.3 ст.212 КК) – вже на 10 років позбавлення волі. Вказані невідповідності мають місце і щодо інших кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочинів проти державних фінансів, зокрема їх вчинення у великих чи особливо великих розмірах та спричиненні шкоди у великому чи особливому розмірі.

Таким чином, викладене дає підстави для ствердження, що при розробці санкцій за кваліфіковані та особливо кваліфіковані види злочинів проти державних фінансів законодавцем не завжди враховувалися положення теорії кримінального права, відповідно до яких однакова кваліфікуюча

ознака повинна впливати на підвищення покарання приблизно в однаковій мірі відносно усіх злочинів [1, с.101, 143; 3, с.18; 4, с.322]. Тому вбачається не виправданим різке підвищення санкцій статей КК, що передбачають відповідальність за злочини проти державних фінансів, за наявності кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) обставин. Разом із тим ми переконані, що застосування запропонованих науковцями коефіцієнтів підвищення санкцій за наявності тієї чи іншої кваліфікуючої ознаки [1, с.143; 2; 3, с.30] повинно бути здійснено на підставі ґрунтовних наукових досліджень усієї системи санкцій статей Особливої частини КК, а не лише санкцій за вчинення злочинів проти державних фінансів. Оскільки ж проведення таких досліджень виходить за межі цієї роботи, то пропозиції щодо вдосконалення в цій частині санкцій за кваліфіковані види злочинів проти державних фінансів можуть бути внесені лише на рівні постановки проблеми.

Список літератури: 1. Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов, 1986. 2. Козаченко И.Я., Костарева Т.А., Кругликов Л.Л. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка. Екатеринбург, 1994. 3. Козлов А.П. Механизм построения уголовно-правовых санкций: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 1991. 4. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. М., 2000. 5. Огородникова Н.В. Санкции за имущественные преступления (виды, обоснованность, построение): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 1991. 6. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций (Аксиологические аспекты). Л., 1976. 7. Чубарев В.Л. Тяжесть преступного деяния. К., 1992.

Надійшла до редколегії 13.07.03